

ELŻBIETA MICHOW

Instytut Filologii Polskiej, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

*Ludowe i potoczne etymologie toponimu Kielce
z semantyką etniczną*

Folk and common etymologies of the toponym of *Kielce* with ethnic semantics

---

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono świętokrzyskie etymologie ludowe i potoczne, sugerujące, że toponim *Kielce* jest nazwą miejscową pochodzącą od etnonimu w brzmieniach: *Keltowie* | *Kieltowie* | *Klatowie* | *Kelci* ‘Celtowie’. Wstępem do właściwej analizy jest opis etymologii naukowej wieloznacznego toponimu *Kielce*, uwzględniający cztery hipotezy onomastyczne: topograficzną (najlepiej umotywowaną i najbardziej prawdopodobną), topograficzno-metaforyczną, rodową i kulturową. Analiza fantazyjnej etnicznej etymologii przeprowadzona została na materiale językowym z XIX i XX wiekiem, zebrany z opisów statystyczno-geograficznych, prac archeologicznych, historycznych, krajoznawczych, informatorów turystyczno-reklamowych (autorstwa F. M. Sobieszcańskiego, M. Balińskiego, T. Lipińskiego, J. Chałdyńskiego, M. Hubickiej, J. Pazdura, J. Kuczyńskiego, A. Jankowskiego, W. Sadowskiego, M. Kwietniewskiej i in.), a także ze współczesnych świętokrzyskich stron internetowych. Ekscerpcji ze wspomnianych źródeł i analizie językowej w artykule podlegały twierdzenia pseudoetymologiczne i pseudoonomastyczne, zawierające sądy na temat genezy toponimu *Kielce* wyrażone bezpośrednio bądź pośrednio. Wykorzystanie metodologii badawczej takich dziedzin językoznawstwa, jak etymologia i onomastyka (szczególnie klasyfikacji semantycznej nazw miejscowych W. Taszyckiego), oraz zarejestrowanie niezwykłego bogactwa i oryginalności etymologii ludowych w zestawieniu z interpretacją onomastyczną pozwoliło na ukazanie problematyki etymologizowania naukowego i nienaukowego na szerokim tle językoznawczym, kulturowym i historycznym. W artykule wskazane zostały także przyczyny powstania analizowanych regionalnych pomysłów etymologicznych: asocjacje dźwiękowe, nieudokumentowane i zmyślane zapisy toponimu, oświeceniowa i romantyczna celtomania, próba stworzenia lokalnego Mitu Początku osady oraz megalomania regionalna (rozwinęta zwłaszcza w czasach utraty niepodległości). Językowa interpretacja znaku kulturowego, jakim jest toponim *Kielce*, służy poznaniu ciekawych przejawów psychicznej natury mieszkańca świętokrzyskiego regionu, łączy się z pojęciem małej ojczyzny oraz uczestnictwem w świecie kultury, tradycji i zwyczajów lokalnej wspólnoty.

Słowa kluczowe: językoznawstwo, leksykologia, onomastyka, toponimia, nazwy miejscowe etniczne, toponim *Kielce*, etymologia ludowa, etymologia naukowa

W artykule przedstawiam świętokrzyskie nieonomastyczne (ludowe, potoczne) etymologie sugerujące, że toponim *Kielce* jest nazwą miejscową etniczną. Nadmienić w tym miejscu należy, że wprawdzie *Kielce* to nazwa miejscowa wieloznaczna, ale nie ciemna (o niemożliwej do ustalenia etymologii). W językoznawstwie polskim znane są obecnie cztery etymologie onomastyczne: topograficzna P. Smoczyńskiego, topograficzno-metaforyczna M. Kamińskiej, dzierżawcza D. Kopertowskiej i kulturowa w ujęciu M. Rudnickiego oraz S. Rosponda. Toponim *Kielce* w etymologii naukowej łączony jest powszechnie z rdzeniem *kiel-*, mającym szczególny status znaczeniowy. Przyjmuje się bowiem w językoznawstwie – i taki stan odzwierciedla m.in. słownik etymologiczny F. Sławskiego – że wyrazy: 1. *kiel* ‘ostry ząb znajdujący się między siekaczami a zębami trzonowymi (u niektórych zwierząt wystający)’ oraz 2. *kiel* ‘część nowej rośliny wysuwająca się z nasiona’, to dwie odrębne jednostki leksykalne – homonimy, a nie warianty znaczeniowe jednego wyrazu. Homonimia ta skutkowałą w staropolszczyźnie występowaniem formacji o odmiennej funkcji językowej, fleksyjnej czy semantycznej, nie zawsze już dzisiaj znanych, np. od obu rzeczowników możliwe było niegdyś utworzenie zdrobnienia *kielec*, w lm. *kielce* – analogicznie w dwóch znaczeniach: a) ‘zęby, kły’, b) ‘części rośliny’. Wszystkie istniejące autorskie wersje etymologiczne, sporządzone według obowiązujących w onomastyce wymogów, odnoszą się wyłącznie do powyższego leksykalno-semantycznego statusu rdzenia *kiel-*, a wielość stanowisk wynika ze wskazanej homonimii. Znaczenie realne toponimu *Kielce* ma oczywiście charakter wyłącznie lokalizujący: ‘stolica województwa świętokrzyskiego’, natomiast – w myśl liczących się w językoznawstwie teorii onomastycznych – *Kielce* to nazwa z pochodzenia:

a) topograficzna¹, powstała od apelatywu *kielce* ‘kielki roślinne’ (M. lm. od staropolskiego rzeczownika *kielec*, por. analogiczne *widelec* – *widelce*, *palec* – *palce*). Jest on pokrewny formom współczesnym: *kielek*, *kielkować*, lub gwarowym: *nakiel*, *nakło* ‘teren moczarowaty, porośły młodą trawą’, i wskazuje na położenie pierwotnej starokieleckiej osady w miejscu ujawniającym naturalną podatność gruntu do występowania unikalnej kielkującej roślinności. Szczegółowa onomastyczna wykładnia semantyczna nazwy *Kielce* w interpretacji topograficznej P. Smoczyńskiego to: ‘**osada, położona na gruncie podmokłym, bagnistym, na którym dziko krzewią się zarośla, zwłaszcza niskopienna wierzbina**’;

b) rodowa², wywodząca się od nazwy osobowej *Kielce* (M. lm. od staropolskiego przezwiska *Kielc* || *Kielec*), oznaczającej ‘ogół ludzi z rodu Kielca’.

¹ P. Smoczyński, *Nazwa miejscowa Kielce oraz jej leksykalno-semantyczna baza*, „Onomastica” 1973, XVIII, s. 29–88; K. Rymut, *Nazwy miast Polski*, Wrocław 1987, s. 106; S. Rospond, *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław 1984, s. 140 i inni.

² W. Dzikowski, D. Kopertowska, *Toponimia Kielc*, Warszawa 1976, s. 80; D. Kopertowska, *Nazwy miejscowe województwa kieleckiego*, Kraków 1984, s. 79; eadem, *Kielce. Historia i współczesność w nazewnictwie*, Kielce 2001, s. 107–108.

Przezwisko *Kielec* pochodzi także od rzeczownika *kielec*, ale w znaczeniu ‘ząb’ i pierwotnie mogło dotyczyć osoby z charakterystycznymi wystającymi zębami. Będąc w użyciu ogólne określenie rodu *Kielce* zostało następnie przeniesione bez dodatkowych zmian na nazwę osady przez ów ród zamieszkaną. Onomastyczna wykładnia semantyczna toponimu w interpretacji rodowej D. Koperrowskiej to: **‘osada, w której mieszkają Kielce, czyli ludzie, osadnicy z rodu Kielca’**;

c) kulturowa, pochodząca od apelatywu *kieł* w znaczeniu ‘ścięty ostry odzimek drzewa’ (z dodaniem przyrostka *-ce*). Onomastyczna wykładnia semantyczna toponimu w interpretacji S. Rosponda³ brzmi: **‘osada otoczona palisadą drzewną, ułożoną z kłód, czyli kłów drzewnych’**, lub – w ujęciu M. Rudnickiego⁴: **‘osada położona na porębie, na której sterczy pełno odzimek drzew, pni drzewnych pozostałych po ścięciu’**;

d) topograficzno-metaforyczna⁵, pochodząca od *kielce* (M. lm. od apelatywu *kielec* ‘kieł, ząb’, lecz użyty w znaczeniu przenośnym ‘coś ostro sterzące jak kieł’). Bardzo słabo udokumentowana i zaledwie zarysowana etymologia M. Kamińskiej nie odnosi się do rodzaju roślinności, lecz do geologicznego ukształtowania terenu, por. *Kielce* **‘osada położona na terenie górzystym, w miejscu, w którym góry mają ostre, jak kły, skaliste występy’**.

W świetle wspomnianej powyżej homonimii rdzenia *kieł-* można zauważyć, że dwie z powyższych etymologii onomastycznych: topograficzna i kulturowa, wynikają ze znaczenia ‘część rośliny’. Pozostałe – rodowa i topograficzno-metaforyczna – wprawdzie nawiązują do znaczenia ‘ząb, kieł’, ale czynią to wyłącznie w sposób pośredni lub metaforyczny. Najobszerniej zostały do tej pory uargumentowane wersje topograficzna i rodowa. Pozostałe są bardzo rzadko zauważane i rozpowszechniane przez językoznawców.⁶

Hipoteza etniczna natomiast nigdy i nigdzie nie była przez onomastów uznana za prawdopodobną, gdyż przeczą jej zdecydowanie zarówno względy językowe i onomastyczne, jak i pozajęzykowe. Z tego powodu analizowane dalej regionalne pomysły etymologiczne zaliczyć należy wyłącznie do kręgu etymologii ludowych i potocznych.

Zjawisko etymologii ludowej, obecne w interpretowaniu genezy wielu polskich toponimów przez nieonomastów, nie zostało wyczerpująco zbadane. Onomastyczne monografie i słowniki etymologiczne nazw miejscowych wprawdzie

³ S. Rospond, *Mówią nazwy*, Warszawa 1976, s. 221; idem, *Słownik etymologiczny miast i gmin...*, s. 140.

⁴ M. Rudnicki, *Nazwy rzeczne Gildnica, Ukleja, Sapolnia i pokrewne*, „Onomastica” 1964, IX, s. 193–202.

⁵ M. Kamińska, *Nazwy miejscowe dawnego województwa sandomierskiego*, cz. II, Wrocław 1964, s. 89.

⁶ Szczegółowy przegląd stanowisk w: E. Michow, *Legenda Kielc zamknięta w nazwie. Studium etymologiczne i kulturowe*, Kielce 2008, s. 26–52.

czasami przyczynkowo uwzględniają błędne objaśnienia danej nazwy, ale traktują je zwykle jak ciekawostkę i swoiste dopełnienie właściwej etymologii naukowej (onomastycznej). Specyficzny materiał językowy w postaci etymologizowania toponimów nie był poddawany konsekwentnemu opisowi i może dlatego do tej pory nie dostrzeżono perspektyw, jakie niesie tak zakreślone pole badawcze.⁷ Jednak – jak wykazałam w swojej monografii i innych opracowaniach – do opisu zjawiska nieonomastycznej (ludowej i potocznej) etymologii świętokrzyskich (i nie tylko) toponimów można efektywnie zastosować metodologię takich dziedzin językoznawstwa, jak etymologia i onomastyka.⁸ W bogatym piśmiennictwie regionalnym, zróżnicowanym chronologicznie i gatunkowo (teksty literackie: poezja, legendy, podania; niejęzykoznawcze teksty naukowe: historyczne, archeologiczne, geograficzne itd.; artykuły popularnonaukowe i dziennikarskie; piśmiennictwo turystyczno-krajoznawcze; teksty reklamowe i promocyjne: strony internetowe gmin, miast, szkół itd.), odnaleźć można bowiem liczne twierdzenia pseudoetymologiczne i pseudoonomastyczne, zawierające interesujące i zadziwiające onomastę hipotezy o genezie różnych toponimów (w przypadku toponimu *Kielce* zarejestrowałam aż kilkadziesiąt nieonomastycznych etymologii, reprezentujących semantykę pamiątkową, kulturową, topograficzną, służebną, etniczną i rodową).

Ekscerpcja sądów i wypowiedzi na temat genezy różnych toponimów prowadzi do wniosku, że hipotezy pseudoetymologiczne mogą być w nich formułowane w sposób dwojaki, zawierając wskazanie na: a) konkretną jednostkę języka – rzekomą podstawę toponimu (czasem z podaniem jej znaczenia, przekształceń fonetycznych lub niektórych danych gramatycznych), por. *wywodzą ją* (tzn. nazwę *Kielce*) *od przetworzonej nazwy Celtów* lub: *wiąże ją z założeniem osady przez Celtów i dawną wymową tego słowa „klatowie”*; b) konkretny desygnat pozajęzykowy, co – ze względu na niejęzykoznawczy charakter ekscerpowanych tekstów – można uznać za pośrednie wskazanie na jednostkę języka, np. *nazwę miasta wywodzą od Celtów – zwanych inaczej Keltami*. Natomiast do twierdzeń pseudoonomastycznych zaliczyć można wszelkie wypowiedzenia

⁷ Istnieje natomiast praca ujmująca zagadnienie etymologii ludowej z perspektywy synchronicznej i na materiale apelatywnym: W. Cienkowski, *Teoria etymologii ludowej*, Warszawa 1972.

⁸ E. Michow, *Legenda Kielc...*, także: eadem *O topograficznych pseudoetymologiach nazwy miejscowej Kielce*, „Studia Filologiczne Akademii Świętokrzyskiej”, t. 20, Kielce 2006, s. 39–51; eadem, *Etymologia toponimu Kielce w regionalnej świadomości językowej*, [w:] *Preteksty – teksty – konteksty*, M. Barański, Z. Trzaskowski (red.), Kielce 2007, s. 351–362; eadem, *Internetowe pseudoetymologie nazwy miejscowej Kielce*, „Studia Filologiczne Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego”, t. 21, Kielce 2008, s. 113–119; eadem, *Małe ojczyzny: Czy Kielce to nazwa miejscowa pamiątkowa?*, „Kwartalnik Polonistyczny”, *Konteksty kulturowe*, nr 1, rok I, Kielce 2008, s. 47–62; eadem, *Regionalne objaśnienia etymologii toponimu Kielce z motywacją kulturową*, „Rocznik Świętokrzyski”, 31, Kielce 2009, s. 47–61; eadem, *Kulturowa interpretacja toponimu Kielce w językoznawstwie i źródłach regionalnych*, „Studia Filologiczne Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego”, t. 22, Kielce 2009, s. 39–48 i in.

wskazujące na pierwotną motywację semantyczną toponimu, ważną w momencie powstania osady i jej nazwy. Do językowego opisu wypowiedzeń tego typu z powodzeniem udaje się zastosować tradycyjną klasyfikację semantyczną nazw miejscowych W. Taszyckiego, pozwalającą na zakwalifikowanie danej pseudo-etymologii do określonego toponimicznego typu znaczeniowego (topograficznego, dzierzawczego, kulturowego, służebnego, etnicznego itd.).⁹ Wyekscerpowane ze źródeł twierdzenia pseudoonomastyczne podzielić można tak samo jak sądy pseudoetymologiczne, czyli na takie, które nazywają określony model semantyczny: a) bezpośrednio – brak takich twierdzeń w źródłach wykorzystanych w tym artykule (por. inne tego typu: *nazwa Kielce byłaby obocznością do Grotników i trzeba by ją zaliczyć do kategorii osad służebnych*), bądź b) pośrednio, np.: *jakoby od narodu Kiełtów czyli Celtów początek i nazwę swą powzięło* lub: *zaś inni wywodzą jej pochodzenie od narodu Celtów (inaczej Kelci)*. Zastosowanie takiej metodologii badawczej oraz uwzględnienie niezwykle bogactwa i oryginalności hipotez ludowych w zestawieniu z onomastyczną interpretacją etymologiczną pozwala na pokazanie problematyki etymologizowania naukowego i nienaukowego na szerokim tle językoznawczym, kulturowym i historycznym.

Nazwy miejscowe etniczne pierwotnie oznaczały mniejszą lub większą gromadę ludzką nazywaną według właściwości zamieszkanego przez nią terenu, pochodzenia z pewnej okolicy lub miejscowości, lub charakterystycznego dla niej pożywienia, czyli określaną według jej pochodzenia regionalnego, etnicznego lub państwowego.¹⁰ Są stosunkowo nieliczne na terenie Polski, dość niejednolite i zaliczane do najstarszych modeli nazewniczych. Wszystkie mają struktury prymarne, przeniesione bez derywacji na nazwę osady z nazw ludzi, np. grup narodowościowych i plemiennych: *Cygany, Prusy, Czechy, Kałmuki, Mazury, Pieczyngi*; nazw mieszkańców i grup plemiennych z przyrostkiem *-anin* i wtedy przybierają zakończenie *-any*: *Dolany, Mazowszany, Zarzeczany, Ślężany*; nazw mieszkańców utworzonych przyrostkiem *-ice, -owice* || *-ewice*, por.: *Nagorzycce, Stawowice*; nazw mieszkańców i grup plemiennych z przyrostkiem *-ce*: *Węgrzce, Skawce, Niemce*; nazw mieszkańców z przyrostkiem *-aki*: *Leśniaki, Ślęzaki*.¹¹ Jak potwierdziła D. Kopertowska, w regionie świętokrzyskim jest tylko 20 takich nazw, datowanych na XIV–XV wiek (co stanowi zaledwie 1,63% zbadanych 1222 nazw pochodnych od określeń ludzi). Większość z nich służyła pierwotnie do oznaczania przesiedleńców, nazywanych według terenu zamieszkania, i pośrednio przynosiła też informacje fizjograficzne: *Bielany* (‘mieszkający na bielach, błotach’), *Dolany, Nagórzany, Przedmoszczany, Tuczępy*. Czasem dotyczyły miejscowości pochodzenia: *Dębniaki* (‘pochodzący z Dębna’),

⁹ W. Taszycki, *Słowiańskie nazwy miejscowe (ustalenie podziału)*, Kraków 1946.

¹⁰ *Ibid.*, s. 46.

¹¹ E. Rzetelska-Feleszko (red.), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, Warszawa 1998, s. 212.

Kijany, lub konkretnego plemienia czy narodowości: *Morawiany*, *Pieczenięgi*, *Pieczeniogi* (co od przekręconego etnonimu *Pieczynowie* ‘plemię tureckie’), *Pomorzany*, *Prusy*, *Włochy*). Do nazw świętokrzyskich z dwuznaczną interpretacją D. Kopertowska zaliczyła: *Dębiany* (‘mieszkający wśród dębów’ lub ‘pochodzący z Dęby, Dębna’), *Głogowiany*, *Modrzany*, *Stawiany*, *Zagórzany*, *Podolany*, *Swojczany*.¹²

KIELCE: KELTOWIE | KIELTOWIE | KLATOWIE | KELCI ‘CELTOWIE’

Hipoteza, wiążąca genezę toponimu *Kielce* z nazwą własną – etnonimem w wariantach fonetycznych i fleksyjnych: *Keltowie* | *Kieltowie* | *Klatowie* | *Kelci*, pojawiła się w opisach statystycznych, pracach archeologicznych, historycznych, krajoznawczych i w informatorach o Kielcach z XIX i XX wieku. Bardzo często rozpowszechniana jest także przez współczesne regionalne strony internetowe. Argumentacja podstawowa w tym pomysle etymologicznym polega na fantazyjnym dowodzeniu, że Celtowie zatrzymali się na ziemi świętokrzyskiej podczas swojej wędrówki po Europie i pozakładali tutaj swoje osady, m.in. Kielce. Autorstwo tej starej, oryginalnej, ale zupełnie nieprawdopodobnej hipotezy etymologicznej nie zostało jednoznacznie potwierdzone. Większość źródeł przypisuje ją A. S. Naruszewiczowi lub J. Długoszowi, nie podając jednak przy tym dokładniejszych danych bibliograficznych. Ponieważ odszukanie jej w dziełach wymienionych autorów nie zostało zwieńczone powodzeniem, rekonstrukcja koncepcji etymologicznej przeprowadzona została na podstawie źródeł pośrednich.

Dumne przekonanie o starożytności kieleckiej osady – zgodne z tendencjami epoki romantyzmu i w duchu natchnionego intuicyjnego etymologizowania – szerzyli szczególnie autorzy popularnych w XIX wieku opisów historyczno-statystycznych miast. Wersję etniczną, powołując się na autorytet A. S. Naruszewicza, odnotowuje opis historyczno-statystyczny miasta z 1829 roku, w którym realistycznie zwrócono uwagę na brak udokumentowania i chronologiczne konsekwencje takiej etymologii:

Kielce Naruszewicz wywodzi, **jakoby od narodu Kiełtów czyli Celtów początek i nazwę swą powzięło**, gdyby się to dało sprawdzić natenczas to miasto przechodziłoby inne swą starożytnością.¹³

Archeolog F. M. Sobieszkański powtarza hipotezę etniczną w opracowaniu archeologicznym z 1852 roku, traktując ją już jako powszechnie znaną w XIX wieku. Być może właśnie jego praca stała się powodem – częstego w okresie późniejszym – przypisywania tej etymologii A. Naruszewiczowi; por.:

¹² D. Kopertowska, *Nazwy miejscowe...*, s. 272–275.

¹³ *Kielce wojewódzkie. Opis historyczno-statystyczny miasta z 1829 roku*, Lech Stępkowski (oprac., wstępem opatrzony), Kielce 1999, s. 58.

Gród to bardzo starożytny, a **miał już uczonych, co łamali sobie głowy nad wywiedzeniem początku i powodu nazwiska tego miasta od narodu Kiełtów, czyli Celtów**; zacnemu Naruszewiczowi bardzo się to było podobało.¹⁴

J. N. Chądzyński w 1857 r. podkreślił oczywiste niepodobieństwo etymologiczne hipotezy z przyczyn nie tyle chronologicznych, co geograficznych, związanych ze szlakiem migracji Celtów; por.:

Przeciwko prawdzie historycznej założenia Kielc, **niektórzy wywieść zamierzyli tę nazwę od narodu Kiełtów czyli Celtów**, że na górze obecnie Karczówką zwanej, mieli swe bożyszczca, a wewnątrz góry popioły swych królów chowali: lecz twierdzenie to nie ma za sobą nawet słusznego domniemania. Albowiem Kiełtowie czyli Celtowie, za panowania Tarkwinjusza starego w Rzymie, wyruszywszy ze swych siedlisk, nie w Scytyi lecz nad brzegami Padu osiedli.¹⁵

Autorzy innego XIX-wiecznego opisu historyczno-statystycznego – M. Baliński i T. Lipiński – są podobnie krytycznie nastawieni, widząc niekonsekwencje chronologiczne hipotezy – chociaż także przytaczają ją w swoim dziele; por.:

Kielce nad Silnicą. Nie przywiązując wiary domysłem, **jakoby miejsce to początek i nazwę od narodu Kiełtów czyli Celtów otrzymało**, zawsze jednak wielka jest jego starożytność.¹⁶

Późniejsze źródła – z początku XX wieku, i współczesne notują czasami wersję oboczną, ze zmianami w zakresie grupy *ke*, polegającymi na jej zmiękczeniu: *Keltowie* | *Kiełtowie*; por.:

[...] uczony biskup Naruszewicz sięgnął po nią aż do prastarego **narodu Celtów (Kiełtów)**¹⁷;

Według legendy **nazwa miasta wywodzi się od [...] Celtów (Kiełtów)**.¹⁸

Inni **nazwę miasta wywodzą od Celtów – zwanych inaczej Keltami – którzy tutaj zatrzymali się podczas swojej wędrówki po Europie**.¹⁹

Są także prace, które – nie troszcząc się o prawdę językową – pomijają podstawę w fonetycznej wersji: *Keltowie*, wskazując ją tylko pośrednio, przez co zostawiają pole do całkiem fałszywych domysłów o brzmieniu podstawy, por. stwier-

¹⁴ F. M. Sobieszczkański, *Wycieczka archeologiczna w niektóre strony Guberni Radomskiej odbyta w miesiącu wrześniu 1851 roku*, Warszawa 1852, s. 133.

¹⁵ J. N. Chądzyński, *Historyczno-statystyczne opisy miast starożytnych w Ziemi Sandomierskiej leżących*, t. II, Warszawa 1855, s. 133.

¹⁶ M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*, t. II, Warszawa 1843–1846, s. 384.

¹⁷ M. Hubicka, *Kielce. Szkic dziejowy w XI–XVIII*, Kielce 1920, s. 4.

¹⁸ M. Kwietniewska-Talarczyk (red.), *Ziemia Kielecka zaprasza. Informator turystyczny*, Skarżysko-Kamienna 1988, s. 35–36.

¹⁹ M. Kwietniewska (red.), *Kieleckie 2000. W drodze do przyszłości*, Kraków 1996, s. 12.

dzenie J. Pazdura, że niektórzy nazwę *Kielce* wywodzili „**nawet od Celtów**”²⁰, lub J. Kuczyńskiego:

Rozprawiając o Kielcach, nie sposób pominąć pochodzenia ich nazwy. Zagadkowej, z której wyjaśnieniem uporały się tylko podania. Zależnie od wersji, **wywodzą ją od przetworzonej nazwy Celtów**.²¹

Wspomina o tej etymologii także P. Smoczyński, podając, że zdaniem A. Naruszewicza, lud Keltów miał na Karczówce swoje pogańskie bożyszcze, a wewnątrz góry stało się miejscem pochówku ich królów.²² Ironiczny wydzźwięk ma natomiast informacja z *Albumu kieleckiego*, w którym hipotezę celtycką przypisał J. Długoszowi:

Kielczanie mogą być dumni – Jan Długosz, ojciec polskich historyków, **wywiódł nazwę ich miasta od Celtów czy Keltów Galijskich, potężnego plemienia, z którym toczył boje Juliusz Cezar**. Mit ten obalił prof. Jan Pazdur, porównując historyjki Długosza do bajań Kadłubka. Miłośnicy przeszłości Kielc do dziś nie rozstrzygnęli, skąd pochodzi nazwa ich grodu.²³

Zastanawiający, a może i niepokojący jest fakt, że pseudoetymologia ta częściej niż inne pojawia się obecnie na stronach internetowych, zawierając czasem niejasne i dowolnie zniekształcone wersje etnonimu; por. w informatorze kieleckim:

Niektórzy **wywodzą jej pochodzenie od narodu Celtów – zwanych inaczej Keltami**, którzy w krainie świętokrzyskiej zatrzymali się podczas swej wędrówki po Europie²⁴;

na stronie urzędu miasta:

Inni **nazwę miasta wywodzą od narodu Celtów – zwanych inaczej Keltami**, którzy tu zatrzymali się podczas swej wędrówki po Europie²⁵;

na stronie historycznej:

Inni **nazwę miasta wywodzą od Celtów – zwanych inaczej Keltami** – którzy tutaj zatrzymali się podczas swojej wędrówki po Europie²⁶;

na stronie deputowanego do Parlamentu Europejskiego:

²⁰ J. Pazdur, *Dzieje Kielc do 1863 roku*, Wrocław 1967, s. 21.

²¹ J. Kuczyński (wstęp), *Kielce*, Łódź 1988, s. 8.

²² P. Smoczyński, *op. cit.*, s. 39.

²³ R. Wrońska-Gorzowska, E. Gorzkowski, *Album kielecki. Starówka. Przewodnik*, cz. 1, Kielce 1994, s. 7.

²⁴ http://www.i-kielce.pl/informator/info_php03/informator_podania.php

²⁵ http://www.um.kielce.pl/um_polish/historia_main.html

²⁶ <http://www.complex.com.pl/~andrzejp/KIELCE/historia.html>

[...] zaś inni wywodzą jej pochodzenie od narodu Celtów (inaczej Kelci)²⁷;

na stronie urzędu wojewódzkiego:

[...] inna wiąże ją z założeniem osady przez Celtów i dawną wymową tego słowa „klatowie”²⁸.

W omawianej fantazyjnej etymologii toponim *Kielce* wywiedziono od wariantów fonetycznych etnonimu *Celtowie*: *Keltowie* lub *Kieltowie*, albo od rzekomych brzmień: *Kelci* czy nawet zupełnie niejasnego (może zwyczajnie przekręconego przy przepisywaniu) *Klatowie*. Niektóre z nich w języku polskim wzięły się z łacińskiej zasady czytania nagłosowego *c* jako *k* albo bezpośrednio z greki (po grecku *Celtowie* to *Keltoi*, w greckiej historiografii od VI wieku p.n.e. nazywano tak Celtów kontynentalnych, w odróżnieniu od wyspiarskich *Britani* czy plemion z terenu Francji: *Galiali*). Natomiast różnice w wymowie grup *ke* | *kie* wytłumaczalne są rodzimym procesem fonetycznym, tj. palatalizacją polską tylnojęzykowych w grupie *ke* > *kie*. Użyte w tekstach źródłowych środki językowe:

a) odwołują się do wierzeń Celtów, por.: *miał na górze, dziś zwanej Karczówką, swoje pogańskie bożyszcze, a wewnątrz góry stało się miejscem pochówku ich królów; na górze obecnie Karczówką zwanej, mieli swe bożyszcza, a wewnątrz góry popioły swych królów chowali*; epoki historycznej i czasów migracji plemienia, por.: *sięgnął [...] do prastarego narodu Celtów, którzy tutaj zatrzymali się podczas swojej wędrówki po Europie*; sławy i potęgi bojowej, por.: *od Celtów czy Keltów Galijskich, potężnego plemienia, z którym toczył boje Juliusz Cezar*;

b) próbują uściślić brzmienie etnonimu: *lud Keltów, od narodu Kieltów czyli Celtów; od Celtów – zwanych inaczej Keltami; od Celtów czy Keltów Galijskich*;

c) podają rodowód osady i jej nazwy: *od narodu Kieltów czyli Celtów początek i nazwę swą powzięło*;

d) datują czas i miejsce założenia osady: *wielka jest jego starożytność*.

W tej regionalnej interpretacji etymologicznej *Kielce* to nazwa miejscowa etniczna, sugerująca, że pierwotną osadę zamieszkiwał lud o celtyckim pochodzeniu. Wykładnia pseudoonomastyczna, skonstruowana na podstawie wszystkich cytowanych językowych przesłanek, brzmi: **Kielce to ‘starożytna osada, której nazwa wzięła początek od prastarego narodu zwanego: Kieltowie / Keltowie / Keltowie (Galijscy) / Klatowie / Kelci / Celtowie, potężnego plemienia, z którym toczył boje Juliusz Cezar, a które tutaj zatrzymało się podczas wędrówki po Europie, na górze Karczówce miało swe bożyszcza, a we wnętrzu góry grzebało popioły swoich królów’.**

²⁷ <http://www.leopoldrutowicz.pl/kielce.php>

²⁸ <http://www.kielce.uw.gov.pl/gmina/kielce.htm>

ONOMASTYCZNE I HISTORYCZNE PRAWDOPODOBIENSTWO HIPOTEZY ETNICZNEJ

Etonim *Celtowie* pochodzi od celtyckiego rdzenia *koit* ‘las’ (*ceilt* ‘mieszkaniec lasu’) lub od pnia spokrewnionego z łac. *celsus* ‘wyniosły’.²⁹ Grecy zapisywali nazwę tego ludu zgodnie z lokalną wymową: *Keltoi*, Rzymianie zaś jako *Celtae*. Juliusz Cezar odnotował, że Gallowie nazywali siebie *Celtae*.³⁰ Diodor Sycylijski za poprawniejszą uznawał nazwę *Keltoi*, którą Grecy poznali przez kontakty z tym ludem w Marsylii. W źródłach rzymskich nazywano ich także *Galamii* (*Galli*), a w greckich *Galatami* (*Galatae*). W czasach nowożytnych określęń *Celt* i *celtycki* (wziętych z terminologii lingwistycznej George’a Buchanana i Edwarda Lhuyda) zaczęto częściej używać od XVIII wieku – wraz z nasilaniem się postaw romantycznych. Pisownia etnonimu i form pochodnych w językach słowiańskich i europejskich jest dzisiaj różna, por.: czes. *Keltové*, *keltsky*, serbs. *Kelthi*, niem. *Kelten*, *keltische*, ang. *Celts*, *celtic*, franc. *Celtes*, *celtique*. W dziele Wawrzyńca Surowieckiego z początku XIX wieku używana była tylko nazwa w brzmieniu *Kelty*, *Keltia*, *keltycki*.³¹

Oczywiście z onomastycznego punktu widzenia etymologia etniczna nie może być prawdopodobna. Podważa ją zdecydowanie m.in. A. Brückner (zwolennik tezy o odapelatywnym i topograficznym pochodzeniu toponimu); por.: *Kielce, co nie od Keltów poszły, ale od kła*.³² P. Smoczyński podkreślał, że hipoteza etniczna oparta jest tylko na zewnętrznej zbieżności głosowej nazw *Kielce* oraz form *Kelt*, *Keltowie*, a wszelkie spostrzeżenia o analogiczności nazw typu *Niemce – Kielce* prowadzą do błędnej interpretacji strukturalnej (twardotematowa nazwa etniczna *Kelt* powinna dać jedynie możliwe brzmienie toponimu: *Kelty*, por. *Cygany*). Ważnym argumentem onomastycznym przeciwko tezie etnicznej jest także fakt, że spotykane na ziemiach polskich nazwy etniczne odnoszą się najczęściej do małych wsi, ich części, przysiółków i kolonii, a więc do osad niewielkich. Nie są natomiast spotykane w nazwach grodów i miast. Ale nazwy etniczne bezsufiksalne podobne są do nazw rodowych, co mogło dodatkowo wpłynąć na powstanie omawianej hipotezy.³³

Argumenty pozajęzykowe, które można wysunąć przeciwko tej hipotezie, dotyczą możliwości powstania osady już w starożytności oraz chronologicznego prawdopodobieństwa pobytu Celtów na naszych ziemiach w czasach założenia osady i powstania jej nazwy. Kielce są niewątpliwie osadą starą, ale nie sta-

²⁹ J. Staszewski, *Słownik geograficzny. Pochodzenie i znaczenie nazw geograficznych*, Warszawa 1959.

³⁰ T. G. E. Powell, *Celtowie*, Warszawa 1999, s. 17–18; F. Schlette, *Celtowie*, Łódź 1987.

³¹ W. Surowiecki, *Śledzenie początku narodów słowiańskich*, Warszawa 1824, wyd. fototypiczne 1964, s. 84–95 i in.

³² A. Brückner, *Dzieje języka polskiego*, Wrocław 1960, s. 47.

³³ P. Smoczyński, *op. cit.*, s. 38–39.

rożytną. Łączenie założenia osady i powstania jej nazwy z Celtami jest chronologicznie wręcz niedorzeczne. Pierwsze ślady pobytu człowieka na terenach obecnych Kielc pochodzą sprzed około stu tysięcy lat – z paleolitu: krzemienisty grot do strzały łuku kultury świderskiej znaleziony na Baranówku; z mezolitu: wióry, odłupki, półtylczak z krzemienia z Białogonu; z epoki kamiennej: odłupki krzemienne z Czarnowa; z neolitu: topór ze skały magmowej; z okresu lateńskiego: grób kloszowy w Śródmieściu; z okresu rzymskiego: naczynie gliniane z okolic ul. Mahometkańskiej. W epoce brązu tereny te należały do prasłowiańskiej kultury łużyckiej (VII–III wiek p.n.e.). Nieliczne ślady z odległych epok dowodzą, że nie był to wówczas teren gęsto zamieszkały i na pewno nie zakładano jeszcze tutaj stałych siedlisk, identyfikowanych dzięki stałej nazwie.³⁴

Indoeuropejcy Celtowie wędrowali po Europie w okresie między X wiekiem p.n.e. oraz I w. n.e. Ze swoich siedzib we Francji i w Niemczech (nad Renem, Mennem i górnym Dunajem) dopłynęli do Półwyspu Iberyjskiego, zajęli Wyspy Brytyjskie i podbili północne Włochy, zdobywając w 387 roku p.n.e. Rzym. Także w III w. p. n. e. zaatakowali Grecję i założyli państwo Galatów w Azji Mniejszej. Źródła historyczne i archeologiczne potwierdzają, że okresowo przebywali na ziemiach dzisiejszych Czech i Słowacji, a w końcu IV i początkach III wieku p.n.e. przez Bramę Morawską i Przełęcz Kłodzką przybyli na ziemię południowej Polski. Na Środkowym i Górnym Śląsku odnaleziono pochówki szkieletowe, ślady osad warownych (koło Wrocławia, Raciborza, Głubczyc), a także kultowe kamienne antropo- i zoomorficzne rzeźby (niedźwiedź, dziki) na górze Ślęży. Przebywali na pewno także w Małopolsce, gdzie archeologowie odnaleźli ślady celtyckich osad, pojedynczych grobów oraz warzelnicy soli (Mogiła, Zakrzów koło Krakowa, Wyciąż, Nowa Huta) i być może w Sandomierskiem. Trudno przypuścić jednak, że już w tych czasach istniała osada, którą Celtowie nazwali *Kielce*. Polityczne wpływy Celtów załamały się około 100 roku p.n.e., zarówno u nas, jak i na obszarze środkowych i północnych Niemiec. Zanik osadnictwa celtyckiego na naszych ziemiach przypada na przełom II i I wieku p.n.e. Około II wieku p.n.e. Wandalowie z Danii wyparli stąd Celtów i sami przebywali tutaj prawie do końca IV w. Potem, w IV–V wieku, na ziemiach Polski zjawili się Goci. Celtowie ostatecznie ulegli romanizacji albo anglicyzacji (ich potomkami są Irlandczycy, Szkoci, Walijszczyki oraz Bretończycy), ale przedwieczne celtyckie pochody zdobyczne przez Europę pozostawiły trwały ślad w historii i wywarły wpływ na rozwój autochtonicznej ludności dzięki szerzeniu istotnych zdobyczy kulturowych.

Był to bowiem lud dawnych metalurgów, słynący zarówno z eksploatacji rud, jak i obróbki złota, brązu, a zwłaszcza żelaza, znany z garncarstwa, szklarstwa i kowalstwa, posługujący się bronią żelazną. Celtom przypisuje się zapoczątkowanie epoki żelaza w Europie Środkowej, wynalazek pługa, żarn rotacyjnych, obrotowe-

³⁴ J. Kuczyński, *Kielce przedlokacyjne*, Kielce 1982, s. 52–55; A. Jankowski, W. Sadowski, *Województwo kieleckie. Przewodnik*, Warszawa 1973, s. 31.

go koła garncarskiego, pieców garncarskich i hutniczych. Używali też żniwiarek i tokarek i jako pierwszy lud barbarzyński w środkowej Europie bili własną monetę. Budowali wielkie grody otoczone potężnymi wałami drewniano-ziemnymi lub kamiennymi (tzw. opidda). Największym poważaniem w ich społeczeństwie cieszyli się rycerze i kapłani-druidowie, sprawujący pieczę nad ofiarami i przekazujący ustną tradycję historyczną. W rozbudowanym panteonie bóstw celtyckich ważną rolę odgrywał m.in. Cernunnos – bóg męskiej siły i płodności – przedstawiany w pozycji Buddy, z porożem jelenia na głowie, najczęściej także z towarzyszącymi mu jeleniami, bykiem, wężem. Rzeźba innego boga celtyckiego (tzw. rzeźba z Bouray) także wyobraża nagiego młodzieńca z kopytami jelenia. Świętym celtyckim zwierzęciem był jeleń, Celtowie czcili także niedźwiedzia, koguta, barana i rośliny (jemiołę, buk, dąb). Symbolem męskiej siły był dla nich dzik, wkładano go zmarłym do grobu, a kły noszono w charakterze amuletów.

Okres tworzenia się silnych słowiańskich organizacji plemiennych zdolnych do budowy potężnych grodów obronnych nastąpił dopiero w VII i VIII wieku, po zniszczeniach z okresu wędrówek ludów. Wykopaliska w Wiślicy (misa chrzcielna) potwierdziły istnienie silnego państwa Wiślan, którego władca prawdopodobnie przyjął chrzest w 880 roku. Osiedlając się na tych ziemiach, Wiślanie budowali swoje grodziska – osady obronne, otoczone wałami obronnymi (Stradów koło Chrobrza), a także wały kultowe (Łysa Góra). Wiele grodzisk tego typu oglądał w X wieku kupiec żydowski Ibrahim ibn Jakub, którego opowieści spisał geograf bawarski. Po upadku państwa Wiślan dzisiejsza Kielecczyzna przeszła we władanie czeskie. Około 990 roku włączono ją w skład państwa Mieszka I, w którym regionalne legendy widzą likwidatora kultu pogańskiego na Łysej Górze, z Bolesławem Chrobrym zaś wiążą założenie klasztoru Świętego Krzyża. Legendy te właśnie z pierwszymi Piastami łączą powstanie wielu miejscowości (Kielce – z Mieszkiem, synem Bolesława Śmiałego, znajdującym kły na polowaniu, Chroberz – z Chrobrym, Sieciechów – z Sieciechem). Rozwój stałego osadnictwa w regionie jest faktem historycznym dopiero z tego okresu. W XI wieku obszar świętokrzyski przeszedł we władanie biskupów krakowskich, zakładających własne ośrodki administracyjne i obronne.

Niepodważalne przyczyny pozajęzykowe jednoznacznie wykazują niedorzeczność i wręcz absurdalność pseudoetymologii wiążącej Keltów z Kielcami. Keltowie nie mogli założyć osady Kielce w XI–XII wieku, ponieważ nie było ich w tym czasie na ziemi świętokrzyskiej. Językoznawcy i historycy zwykle wyliczają bezsporne niezgodności geograficzne i chronologiczne, w tym fakt, że Celtowie, docierając do Karpat i zajmując południową część Śląska, a może i część zachodniej Małopolski, przebywali tam w okresie przełomu starej i nowej ery (np. P. Smoczyński).³⁵ Podobną opinię przytacza historyk J. Pazdur:

³⁵ P. Smoczyński, *op. cit.*, s. 39.

Na taki sam los zasługuje hipoteza o Celtach (Keltach), gdyż lud ten przebywał na ziemiach polskich na przełomie starej i nowej ery, kiedy o Kielcach jeszcze jodły nie szumiały.³⁶

PRZYCZYNY POWSTANIA PSEUDOETYMOLOGII ETNICZNEJ

Domniemywanie rzekomych podstaw toponimu w brzmieniach typu *Keltowie*, *Kieltowie* albo *Klatowie* i *Kelci* z pewnością zrodziło się z powodu czynionych dalekich fonetycznych skojarzeń i w takim przypadku jest bardziej nieporozumieniem niż potwierdzeniem wiarygodnej genezy. Pojawieniu się hipotezy etnicznej sprzyjało zapewne także przytaczanie przez dawnych badaczy rzekomo spotykanego zapisu samego toponimu jako *Kelci* (w świetle najnowszych badań – niepotwierdzone przez żadne źródła dokumentacyjne) lub zauważanie analogii do pozornie podobnych struktur: *Węgrzce*, *Niemce*. Absurdalny w aspekcie tak językowym, jak pozajęzykowym pomysł etymologiczny jest jednak najlepiej wytłumaczalny na tle celtomanii, która ogarnęła środowiska artystyczne Europy w XVIII i XIX wieku. W aspekcie lokalnym natomiast miał zapewne związek z megalomańskimi ambicjami społeczności świętokrzyskiej, poszukującej w tym przypadku sławnych starożytnych przodków w celu podtrzymania przekonania o swej wyższości.

We Francji (szczególnie w okresie oświecenia) często odwoływano się do celtycko-galijskiej przeszłości, podkreślając jej antyfeudalizm i demokratyzm i wykorzystując liczne celtyckie symbole wolności (m.in. kogut, łac. *gallus*, znalazł się w herbie czasów Wielkiej Rewolucji Francuskiej). Już w okresie renesansu, w pieśniach trubadurów i truverów we Francji oraz minnesängerów w Niemczech, ożywały celtyckie mity i legendy (motyw Tristana i Izoldy, legenda o Artusie). W XVIII wieku poeci okresu burzy i naporu przypomnieli bohaterską przeszłość Celtów i ich umiłowanie przyrody. Świat ludowych legend i liryki celtyckiej ożył na nowo najpierw w utworach Szkota Macphersona, który stworzył imitację pieśni Osjana w 1760 roku, a następnie w twórczości Herdera i Goethego. Także ówczesni badacze, w tym językoznawcy, chętnie (choć nie zawsze prawidłowo) odkrywali celtycki rodowód wielu europejskich nazw plemion, gór, rzek i osad. Celtomania ogarnęła nie tylko kraje zachodnie, mające podstawy przyznawać się do galijskiego pochodzenia, ale też obszar kultury słowiańskiej. Za przykład istnienia kultury galijskiej w Polsce podawano zwykle odnalezione na Śląży rzeźby zwierząt. Wysuwano tezę, że Kraków, zwany na mapie Ptolemeusza *Carrodunum*, był grodem obronnym galijskiego księcia Caraco (co miało być zlatynizowaną formą imienia *Krakus*), ponieważ jeszcze J. Długosz nazywa kopiec tego legendarnego władcy *tumulus gallicus* (mogiła galijska). Wskazywano, że uroczystości zapalania świętych ogni druidów przekształciły się w słowiańskie i chrześcijańskie święta (np. 1 listopada – dzień Wszystkich Świętych, święto boga Lugasa – święto Matki Boskiej Siewnej, a tradycje celtyckie-

³⁶ J. Pazdur, *op. cit.*, s. 21.

go święta Imbole przejęła słowiańska Marzanna). Opierając się na rzekomych podobieństwach językowych, imię *Lech* wyprowadzano od staroceltyckiego *Leg* lub *Legh*, *Mieszko* (*Mesco*) – od starogalijskiej nazwy niedźwiedzia, a toponim *Kruszwica* od *Crom Criuch* (miana celtyckiego bóstwa). W XIX wieku powstała nawet teoria, że dynastia Popielidów była pochodzenia celtyckiego i wyparli ją dopiero rodzimi Piastowie. Domniemywano także, że celtyckim sanktuarium była Łysica z galijską rzeźbą Pielgrzyma. Celtomania i niegdysiejsze zainteresowania naukowe leżą u podstaw zaszczytnej etnicznej nieonomastycznej etymologii. Dzięki przypisywaniu osadzie starożytnego rodowodu (na co zwykle bardzo podatni bywają bardziej ambitni mieszkańcy „małych ojczyzn”), bezsprzecznie zyskała sobie ogromną popularność w regionie świętokrzyskim od XIX wieku aż do obecnych czasów (o czym świadczy częste wspomnianie jej na współczesnych stronach internetowych).

Podkreślić także należy, że XIX-wieczne dążenie do powiązania miasta i jego nazwy ze starożytnymi Celtami dobrze mieściło się w ideowych tendencjach romantyzmu, odwołujących się często do chwalebnej przeszłości podczas poszukiwania korzeni narodowych czy lokalnych, i na pewno przysłużyło się sławie stolicy regionu, pełniąc funkcję swoistego kosmogonicznego Mitu Początku.³⁷ W świętokrzyskim micie o celtyckim prapoczątku osady jej dzieje łączone są ze znakomitą epoką i walecznym ludem, kształtującymi niegdyś cywilizację europejską. W etnicznej wizji toponimu nie była istotna prawda historyczna, lecz zaspokojenie adekwatnych do epoki potrzeb i oczekiwań ówczesnego czytelnika czy słuchacza – mieszkańca regionu. Mit celtyckiego rodowodu, stworzony „ku pokrzepieniu serc” oraz przypisujący osadzie i miastu niezwykle zaszczytne pochodzenie, wyrażał megalomańskie tęsknoty regionalnej społeczności i odzwierciedlał tęsknotę do dni dawnej chwały, niezwykle istotnej zwłaszcza w czasach utraty niepodległości. Podkreślał bowiem archaiczność tej ziemi i jej odwieczne trwanie. Przywoływanie pamięci o wielkich przodkach (choćby nieprawdziwych), duma z przynależności do wspólnoty o prastarych korzeniach były wyrazem samoobrony zniewolonego społeczeństwa. W sytuacji braku własnego państwa mit celtycki (tak jak i liczne świętokrzyskie mity pamiątkowe³⁸) stanowił zapewne psychiczną rekompensatę, podnosząc prestiż narodowy i regionalny. Megalomańskie podłoże pseudoetymologii etnicznej sprawia, że jest ona nośnikiem specyficznej emocjonalności, pośrednio zawierając charakterystykę jej twórcy: nieszkodliwego megalomana z zupełnie usprawiedliwioną skłonnością do wywyższania własnego regionu nad inne, dla którego budowanie mitu ponaddwutysiącletniej historii i związków ze starożytnym plemieniem Celtów było podstawą budowy tożsamości regionalnej.³⁹

³⁷ Por. o motywie Mitu Początku w literaturze w: H. Samsonowicz, *O „historii prawdziwej”. Mity, legendy i podania jako źródło historyczne*, Gdańsk 1997.

³⁸ E. Michow, *Legenda Kielc...*, s. 58–93.

³⁹ Por. tezy stawiane przez: B. Walczaka w: *O megalomanii językowej, księdzu Dębołęckim i dzisiejszej pozycji w świecie*, „Problemy” 1985, 5, s. 10–14; idem, „Pawiem narodów byłaś i papu-

Etymologie ludowe jako przekaz kulturowy dają wgląd w cenną w aspekcie etnolingwistycznym wyobraźnię językową, specyficzną logikę skojarzeń i sferę wyobrażeń użytkowników języka – mieszkańców regionu świętokrzyskiego, którzy od wieków próbują wyjaśnić tajemnicę intrygującej nazwy miejscowej, widocznie bardzo ważnej dla nich w aspekcie geograficznym, kulturalnym czy politycznym. Językowa interpretacja znaku kulturowego – toponimu *Kielce* – służy poznaniu ciekawych przejawów psychicznej natury mieszkańca świętokrzyskiego regionu i łączy się z pojęciem małej ojczyzny, uczestnictwem w świecie kultury, tradycji i zwyczajów lokalnej wspólnoty. Wyjaśnianie i rozpowszechnianie symboli i znaków kulturowych jest przejawem współczesnego regionalizmu, pojmowanego jako koncepcja ideologiczna zmierzająca do poznania oraz twórczego wykorzystania wartości tkwiących w lokalnych zespołach społeczno-przestrzennych. Współczesny świat zaczyna bowiem na nowo doceniać wartości małych ojczyzn i ich bogactwa kulturowego.

BIBLIOGRAFIA

- Baliński M., Lipiński T. (1843–1846), *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*, t. I–III, Warszawa.
- Brückner A. (1960), *Dzieje języka polskiego*, Wrocław.
- Chądzyński J. (1855), *Historyczno-statystyczne opisy miast starożytnych w Ziemi Sandomierskiej leżących*, t. I–III, Warszawa.
- Dzikowski W. (1976), Kopertowska D., *Toponimia Kielc*, Warszawa.
- Hubicka M. (1920), *Kielce. Szkic dziejowy w XI–XVIII*, Kielce.
- Jankowski A. Sadowski W. (1973), *Województwo kieleckie. Przewodnik*, Warszawa.
- Kamińska M. (1964–1965), *Nazwy miejscowe dawnego województwa sandomierskiego*, cz. I–II, Wrocław.
- Kielce wojewódzkie. Opis historyczno-statystyczny miasta z 1829 roku*, opracował, wstępem opatrzył L. Stępkowski, Kielce 1999.
- Kopertowska D. (2001), *Kielce. Historia i współczesność w nazewnictwie*, Kielce.
- Kopertowska D. (1984), *Nazwy miejscowe województwa kieleckiego*, Kraków.
- Kuczyński J. (1982), *Kielce przedlokacyjne*, Kielce.
- Kuczyński J. (1988) (wstęp), *Kielce*, Łódź.
- Kwietniewska M. (red.) (1996), *Kieleckie 2000. W drodze do przyszłości*, Kraków.
- Kwietniewska-Talarczyk M. (red.) (1988), *Ziemia Kielecka zaprasza. Informator turystyczny*, Skarżysko-Kamienna.
- Michow E., (2006), *O topograficznych pseudoetymologiach nazwy miejscowej Kielce*, „Studia Filologiczne Akademii Świętokrzyskiej”, t. 20, Kielce, s. 39–51.
- Michow E. (2007), *Etymologia toponimu Kielce w regionalnej świadomości językowej*, [w:] „Preteksty – teksty – konteksty”, pod red. M. Barańskiego i Z. Trzaskowskiego, Kielce, s. 351–362.
- Michow E. (2008), *Internetowe pseudoetymologie nazwy miejscowej Kielce*, „Studia Filologiczne Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego”, t. 21, Kielce, s. 113–119.
- Michow E., (2008) *Legenda Kielc zamknięta w nazwie. Studium etymologiczne i kulturowe*, Kielce.
-
- gą”. (*Megalomania i cudzoziemszczyzna w dziejach języka polskiego*), „Język Polski” 1992, LXXII, z. 2–3, s. 95–101.

- Michow E. (2008), *Małe ojczyzny. Czy Kielce to nazwa miejscowa pamiątkowa?*, „Kwartalnik Polonistyczny. Konteksty Kulturowe”, I, 1, Kielce, s. 47–62.
- Michow E. (2009), *Kulturowa interpretacja toponimu Kielce w językoznawstwie i źródłach regionalnych*, „Studia Filologiczne Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego”, t. 22, Kielce, s. 39–48.
- Michow E. (2009), *Regionalne objaśnienia etymologii toponimu Kielce z motywacją kulturową*, „Rocznik Świętokrzyski”, 31, Kielce, s. 47–61.
- Pazdur J. (1967), *Dzieje Kielc do 1863 roku*, Wrocław.
- Powell T. G. E. (1999), *Celtowie*, Warszawa.
- Rospond S. (1976), *Mówią nazwy*, Warszawa.
- Rospond S. (1984), *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław.
- Rudnicki M. (1964), *Nazwy rzeczne Gildnica, Ukleja, Sapolnia i pokrewne*, „Onomastica”, IX, s. 193–202.
- Rymut K. (1987), *Nazwy miast Polski*, Wrocław, s. 106;
- Rzetelska-Feleszko E. (red.) (1998), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, Warszawa.
- Samsonowicz H. (1997), *O „historii prawdziwej”*. *Mity, legendy i podania jako źródło historyczne*, Gdańsk.
- Schlette F. (1987), *Celtowie*, Łódź.
- Smoczyński P. (1973), *Nazwa miejscowa Kielce oraz jej leksykalno-semantyczna baza*, „Onomastica”, XVIII, s. 29–88.
- Sobieszczański F. M. (1852), *Wycieczka archeologiczna w niektóre strony Guberni Radomskiej odbyta w miesiącu wrześniu 1851 roku*, Warszawa.
- Staszewski J. (1959), *Słownik geograficzny. Pochodzenie i znaczenie nazw geograficznych*, Warszawa.
- Surowiecki W. (1824), *Śledzenie początku narodów słowiańskich*, Warszawa, wyd. fototypiczne 1964.
- Taszycki W. (1946), *Słowiańskie nazwy miejscowe (ustalenie podziału)*, Kraków.
- Walczak B. (1985), *O megalomanii językowej, księdzu Dęboleckim i dzisiejszej pozycji w świecie*, „Problemy”, 5, s. 10–14.
- Walczak B. (1992), *„Pawiem narodów byłaś i papuga.” (Megalomania i cudzoziemszczyzna w dziejach języka polskiego)*, „Język Polski”, LXXII, z. 2–3, s. 95–101.
- Wrońska-Gorzowska R., Gorzkowski E. (1994), *Album kielecki. Starówka. Przewodnik*, cz.1, Kielce.

STRONY INTERNETOWE:

http://www.i-kielce.pl/informator/info_php03/informator_podania.php

http://www.um.kielce.pl/um_polish/historia_main.html

<http://www.complex.com.pl/~andrzejp/KIELCE/historia.html>

<http://www.leopoldrutowicz.pl/kielce.php>

<http://www.kielce.uw.gov.pl/gmina/kielce.htm>

SUMMARY

This paper presents Świętokrzyski folk and common etymologies which suggest that the toponym of *Kielce* is a place name deriving from an ethnonym read as: *Keltowie* | *Kieltowie* | *Klatowie* | *Kelci* ‘Celts’. An introduction to the precise analysis is the description of scientific etymology of the polysemantic toponym of *Kielce*, taking account of four onomastic hypotheses: topographic (the best grounded and most probable one), topographic and metaphoric, ancestral and cultural. The analysis of fancy ethnic etymology has been made with the use of language material of the 19th and 20th centuries, compiled out of statistical and geographical descriptions, and archeological,

historical and sightseeing studies, tourist information brochures and advertising leaflets (written by F. M. Sobieszczanski, M. Baliński, T. Lipiński, J. Chadzyński, M. Hubicka, J. Pazdura, J. Kuczyński, A. Jankowski, W. Sadowski, M. Kwietniewska, and others), as well as today's websites of the Świętokrzyski region. From the above mentioned sources pseudo-etymological and pseudo-onomastic figures containing judgments, explicit or implied, on the origin of the toponym of *Kielce*, have been excerpted and analyzed. The application of research methodology of such fields of linguistics as etymology and onomastics (particularly the semantic classification of place names by W. Taszycki), and the recording of remarkable wealth and unconventionality of folk etymologies in comparison with onomastic interpretation, enabled the presentation of scientific and non-scientific etymologisation problems against vast linguistic, cultural and historical backgrounds. In addition, the paper gives reasons for the formation of the regional etymological ideas under consideration: sound associations, undocumented and invented notations of the toponym, Celtomania of the Enlightenment and Romanticism, an attempt to create the local Myth of the Beginning of the settlement and regional megalomania (which especially developed in the times of loss of independence). The linguistic interpretation of a cultural symbol which in the toponym of *Kielce*, is conducive to learning curious manifestations of mental nature of the Świętokrzyski region inhabitants, relates to the notion of Small Homeland and participation in the world of culture, tradition and customs of the local community.

Key words: linguistics, lexicology, onomastics, toponymy, ethnic place names, toponym of *Kielce*, folk etymology, scientific etymology